

A bolgár *faux amik* története

Jelige: *Boxhorn*

1. Bevezető

A szláv nyelvek köztudottan igen közel állnak egymáshoz: a „városi legenda” szerint, ha az ember egyet megtanul belőlük, már tudja a többit is. Ez természetesen nem ilyen egyszerű, bár az kétségbevonhatatlan, hogy egy oroszul nem beszélő bolgár, és egy bolgárul nem beszélő orosz meg tudják érteni egymást, ha arra törekszenek. A *faux amik* – „hamis barátok” – azonban a szláv nyelvekben is félreértések alapjául szolgálhatnak, s a nyelvek közeli rokonsága ennek lehetőségét csak fokozza, éppen ezért ezeknek a szavak történeti, szemantikai összehasonlítása különösen érdekes.

Egy *faux ami*-pár olyan szópár, amelynek tagjai két különböző nyelvből származnak, írásban illetve kiejtésben hasonlítanak, vagy teljesen megegyeznek egymással, ám a jelentésük eltérő, noha lehet köztük valamilyen jelentésbeli vagy morfológiai kapcsolat. Hogy csak egy példát említsünk: a *život* szó, mely délszláv nyelvekben életet jelent, az oroszban ‘has’ jelentéssel bír. Az említett definíció általánosan elterjedt, de ha pontosabban körül akarjuk írni a hamis barátok fogalmát, akkor ennél közelebbi és részletesebb meghatározásra van szükség. A munkám során feldolgozott szakirodalmak nem egységesen definiálják a *faux amik* jelenségét. Pedro J. Chamizo Domingues és Brigitte Nerlich tanulmánya megkülönböztet véletlen alaki egyezéseket (*Chance False Friends*), melyek bár látszatban nagy hasonlóságot mutatnak, etimológiájukban és jelentésükben eltérnek. A szemantikai hamis barátok (*Semantic False Friends*) alakilag ugyancsak hasonlítanak, jelentésükben pedig eltérnek, de közös az etimológiájuk. Az eltérő jelentések okaiként megemlítik a metaforát, a metonímiát, az eufemizmust, valamint a konkretizálást és általánosítást is.¹ Fábián Zsuzsanna *Egy olasz-magyar hamis barátok szótáráról* c. tanulmányában megjegyzi, hogy a hamis barátok szótárainak szerzői gyakran kritériumként említik a közös eredetet,² de minthogy ennek a dolgozatnak a célja a hamis barátok történetének és kialakulásának kutatása, ezt az álláspontot nem tartottam szem előtt, hiszen éppen akkor lesz érdekes a szavak elemzése, ha kiderül, hogy etimológiailag nincs közük egymáshoz. Továbbá vannak olyan ‘hamis barát’ szótárak is, melyek megkülönböztetnek teljesen és részben hamis barátokat. Az előbbiek teljes jelentésükben eltérnek egymástól, míg az utóbbiak csak egyes aljelentéseikben különböznek. A részben hamis barátok elemzését már a kezdetektől elkerültem, mert sokszor egyértelmű a jelentések közötti szemantikai kapcsolat, és éppen ezért ezeknek a „hamis

¹ P. J. Chamizo Domingues – B. Nerlich: False friends: their origin and semantics in some selected languages. *Journal of Pragmatics* 34 (2002), 1833–1849.

² Fábián Zs.: Egy olasz-magyar hamis barátok szótáráról. In: Geckső T. (szerk.): *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Budapest, 2001, 104.

barátoknak” az összehasonlítása kevésbé érdekes. Ilyen például a *coбop* – ami az oroszban ‘székesegyház, zsinat’ és a bolgár *цѣлоp*, ami pedig ‘gyűlés, zsinat’ jelentéssel használatos.

Ahhoz, hogy egy bizonyos szó szemantikai-etimológiai analíziséről teljes képet kapjak, nem tartottam elegendőnek, hogy csupán az ószláv, és az abból rekonstruált ósszláv nyelv alakjait vizsgáljam, hanem az indoeurópai alapalakokból kiindulva építettem fel egy-egy szópár elemzését. Ez önmagában még mindig nem elegendő, hiszen történeti háttér nélkül a különböző szavak alakjai és jelentései elvesznek térben és időben. Ezekből a problémákból kiindulva dolgozatomat két részből építettem fel. Az első rész egy általános áttekintés, melyben az alapnyelv datálásával, felbomlásával, az indoeurópai nyelvek egymáshoz való viszonyával foglalkozom, különös tekintettel a szláv nyelvekre. A második részt a következő szavak konkrét vizsgálata alkotja: az orosz és bolgár nyelvekben a *град, живот, гора, искать* – *искам, стол* és *друг*, valamint a szerb és bolgár nyelvekben a *вреден – вредан, баица – баица* és *живац – живец*.

2. Az indoeurópai nyelvek

2.1. Az indoeurópai nyelv rekonstrukciójának folyamata

Az indoeurópai nyelvtudomány fejlődése során először Schleicher jutott el egészen az alapnyelvi formák kikövetkeztetéséig a 19. században. Már az alapnyelvben is létezniük kellett azoknak a formáknak, melyek több indoeurópai nyelvben is megvannak, de nem kölcsönzés útján kerültek át, és nem is párhuzamos fejlődés eredményei. A rekonstrukciók nem a valós nyelv valós formáiként kezelendők, inkább a közös elemeket bemutató képletek, melyek korábban javarészt a szanszkrit, görög, latin hármásra épültek, az újabb nyelvek „beépítésével” azonban erősen változtak (változnak) e formák.

Létezik külső rekonstrukció, melynek során úgy jutunk el egy nyelv egy elemének korábbi formájához, hogy ezt az elemet a nyelvjárások és rokon nyelvek összehasonlítható alakjaival egybevetjük, és így következtetünk egy korábbi alakra; valamint belső rekonstrukció, melynek folyamán ugyanazon a nyelven belül következtetjük ki a régebbi formákat. A rekonstrukciónak csak egy bizonyos fokig van létjogosultsága, az alapszavak szintjén.³

Az alapnyelvi szótöveket természetesen a különböző nyelvágakban meglévő közös eredetű szavak hangalakjából rekonstruálják: latin: *septem*, görög: *ἑπτά* (*hepta*), litván: *septyni*, ószláv: *sedmъ*, szanszkrit: *sapta*, gót *sibun*, ieu.: **septm* ‘hét’.⁴ Ezek a szavak demonstrálnak bizonyos hangmegfeleléseket: így például a görögben a szókezdő *s* magánhangzó előtt jellemzően erős heheztként, azaz *h* hangként jelenik meg, vagy például a szanszkritban jellemzően *a*, a gótban pedig *i* szerepel ott, ahol a többi nyelvben *e*.⁵ Minél több ilyen hangmegfelelést ismerünk, annál nagyobb az esély a lehetséges alapnyelvi alakok kikövetkeztetésére.

Az alapnyelvi szótövek autentikus mivoltát azonban soha nem lehet teljességgel bizonyítani, de bizonyos szempontok megerősíthetik egy adott rekonstruktum létjogosultságát. Rüdiger Schmitt az *Indogermanische Altertumskunde* című munkájában megállapít egy hat pontból álló kritériumrendszert, mellyel igazolni lehet egy rekonstruált

³ Adamik B.: A latin nyelv története: Az indoeurópai alapnyelvtől a latinig. Budapest, 2009, 29–32.

⁴ Tegye I. – Vekery J.: Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba. Budapest, 1981, 13.

⁵ Az indoeurópai alapnyelv hangjainak tipikus fejlődési útjához l. Mallory, J. P.– Adams, D. Q.: The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World (Oxford Linguistics). Oxford, 2006, 464–465.

alak helyességét, amennyiben az adott szótó a nyelvcsalád legalább három ágában megjelenik.⁶ 1. továbbélés egy nyugati nyelvben; 2. továbbélés egy keleti nyelvben; 3. adatoltság a legkorábban kivált nyelvek egyikében (valamely anatóliai vagy tokhár nyelv); 4. ne pusztá gyök legyen, hanem morfológiailag jól formált szó; 5. valamilyen archaikus jellegzetesség (pl. reduplikáció); 6. peremnyelvi adatoltság. Adamik némileg módosít az alapjaiban véve elfogadott, s általa is használt elméleten: a peremnyelvi adatoltság kritériuma nem fontos, hiszen egy adott nyelv peremnyelvi státusza változó lehetett, míg az anatóliai ill. tokhár alak hiánya a *corpus* töredékessége miatt nem gyengíti az adott rekonstrukciót, megléte viszont megerősíti azt.⁷ A rekonstrukció elfogadhatóságához tehát alapvető követelmény, hogy a nyelvcsalád legalább három ágában megjelenjen, s az imént említett öt kritérium közül minél többnek felel meg egy szóalak, annál biztosabb az autentikus mivolta.

2.2. Rokonsági viszonyok az indoeurópai nyelvek között

Az indoeurópai alapnyelv feltérképezésének szempontjából meghatározó módszer a nyelvészeti paleontológia,⁸ amelynek segítségével az alapnyelv rekonstruált szókincséből próbálnak meg következtetéseket levonni – többek közt az indoeurópai alapnyelv felbomlására vonatkozóan is. Ez azonban több problémát is felvet. Mindenekelőtt a legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a szókincs a nyelv legváltozékonyabb alrendszere, a paleontológia pedig épp a szókincsre támaszkodik. Ez a nehézség leküzdhető a már említett kritériumrendszer alapján, melyet Schmitt állított fel. Ám még ha e kritériumok figyelembe vételével sikerül is egy alapnyelvi alak kikövetkeztetése, akkor is problémát jelenthet a szó jelentésének meghatározása. Továbbá létezik számos elem, mely nyom nélkül eltűnt. Az indoeurópai nyelvtan szintén Adamik által említett iskolapéldája ez utóbbi problémára, hogy nem lehet egy egységes ‘fej’ jelentésű alapszót rekonstruálni, ám ez ettől függetlenül nem jelentheti azt, hogy az ezt a nyelvet beszélő nép ne lett volna tisztában a fej fogalmával.

Az alapnyelv felbomlása a nyelvészeti paleontológia segítségével mégis nagy valószínűséggel behatárolható olyan jelentéscsoportok vizsgálatával, melyekből több szó rekonstrukciója elfogadott – e szavak létezése az alapnyelvben, s ezzel együtt az adott fogalom ismerete az alapnyelvi beszélők számára igazolható. Ez a három csoport a fémnév-, a földművelési és az állattenyésztési terminológia.

⁶ Schmitt elméletét Adamik Béla ismerteti. Adamik: i.m. 2009, 34–35.

⁷ Uo.

⁸ A nyelvészeti paleontológia módszerét Adamik ismerteti: uo., 33.

Fémnév-terminológia	Földművelési terminológia	Állattenyésztési terminológia
– réz (*<i>h₂éj-es-</i>) 80-90% – ezüst (*<i>h₂erǵ-nt-om</i>) 70-80% – arany (*<i>h₂eusom</i>) 60-70% – vas 0% (l. <i>ferrum</i>, g. σίδηρον [<i>sidéron</i>], óír <i>iarn</i>, stb.)	– szántani (*<i>h₂érh₂ie-</i>) 99% – eke (*<i>h₂érh₃trom</i>) 50-60% – iga (*<i>igóm</i>) 99%	– gyapjú – tejgazdálkodásra és felhasználásra vonatkozó rekonstruált alakok

A fémnév-terminológia elemzéséből a következőket vonhatjuk le: mivel a réz a Kr. e. 8–4. évezred közt terjedt el, az ezüst a 4–3. évezredben, az arany pedig az 5–4. évezredben, a vas ellenben csak a 2–1. évezredben, az indoeurópai alapnyelv ekkora már biztosan felbomlott, hiszen nem adathozható egységes ‘vas’ szó az alapnyelvben. Régészeti szempontból az ekés szántás járomként használt igával a Kr. e. 4. évezred közepétől mutatható ki. A gyapjas birka csak a 4. évezredtől mutatható ki, az első biztos gyapjúleletek az évezred legvégéről, továbbá a tejgazdálkodás és felhasználás a régészet alapján az 5. évezredben, esetleg a 4. első felében jelent meg, következésképp az egységes indoeurópai alapnyelv nagy bizonyossággal a 4. évezredre datálható.⁹ Ezt követően megindult az indoeurópai nyelvek különválása.

Az indoeurópai nyelveknek tizenkét fő ágát különböztethetjük meg: szláv, balti, germán, itáliai, kelta, görög, albán, hettita, örmény, iráni, ind és tokhár.¹⁰ Ezen ágak közül némelyek szorosabb kapcsolatban állnak egymással, ezért feltételezik, hogy hosszabb-rövidebb ideig egy egységet alkottak. Az indoeurópai nyelvészet már másfél évszázada foglalkozik annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy mely nyelvek váltak ki először az alapnyelvből, valamint hogy milyen átmeneti közös egységeket létét kell feltételeznünk, így például a balti és a szláv nyelveket egy közös, úgynevezett balti-szláv (avagy baltoszláv) átmeneti alapnyelvre vezetik vissza.¹¹ Mindmáig nem született egységesen elfogadott álláspont ebben a kérdésben, mégis, Adamik alapján a következő köztes alapnyelvek tekinthetők indokoltnak: 1) anatóliai; 2) indoiráni; 3) balkán-indoeurópai (görög, fríg, örmény, albán); 4) tokhár; 5) italo-kelta; 6) baltoszláv; 7) germán.¹² A balti-szláv átmeneti alapnyelv léte önmagában sem tisztázott kérdés, egyes nézetek szerint az indoeurópai

⁹ Adamik monográfiájában így bizonyítja az indoeurópai alapnyelv Kr. e. 4. évezredre felbomlását: *uo.*, 35–45. Mások, például Fortson ennél is konkrétabb intervallumot jelölnek meg, ő a 3400 és 3000 közötti időszakra teszi a felbomlást. B. W. Fortson: *Indo-European Language and Culture: An Introduction*. Oxford, 2004, 38–39.

¹⁰ Így közli a nyelvcsalád felépítését pl. H. Tóth I.: *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. Budapest, 1980, 20–22.

¹¹ Éppen ezért több monográfia nem tizenkét, hanem tíz ágról beszél, az indoiráni és a balti-szláv nyelveket egy ágnak tekintve. Így pl.: R. S. P. Beekes: *Comparative Indo-European Linguistics: An introduction*. Amsterdam – Philadelphia, 2011, 17–19 és 22–23.

¹² Adamik: i.m., 48.

felbomlása során egy balti-szláv nyelv vált ki, mely később szakadt két részre, míg mások úgy vélik, hogy a hasonlóságokat a két egymástól függetlenül fejlődő nyelv beszélőinek közeli kapcsolata eredményezte.¹³

2.3. Szláv nyelvek

Az ősszláv korszak időbeli elhelyezéséről is több elmélet született. Kezdetét a balti-szláv egység létezésétől tehetjük függővé. Amennyiben elfogadjuk, hogy létezett ez az időszak, úgy ennek felbomlásával a Kr. e. 1500–1300-as évek tehető a korszak kezdete. Amikor Kr. u. 375-ben a hunok megdöntik a gót királyságot, akkor a szláv törzseket már Venethi, Antes és Sclavini néven emlegetik a történetírók.¹⁴ Ez arra enged következtetni, hogy a 4. századra bizonyos szláv törzsek már elhagyták az őshazát, tehát az ősszláv nyelv a 4. század után már nem létezhetett.¹⁵

Már az ősszláv időszakban is létezniük kellett minimális különbségeknek, melyek fokozatos differenciálódásával különböző dialektusok alakultak ki. Az ősszlávok törzsekben éltek, majd e törzsek szétvándorlásának következtében az egységes nyelv felbomlott, hiszen a különböző dialektusú nyelvekre más és más idegen népek voltak hatással. Az idegen elem érvényesülését szubsztrátumhatásnak nevezzük, melynek kiemelt szerepére a nyelvi változások okai közt Graziadio Ascoli világított rá először. Ezen elmélet szerint, ha az őslakosságra egy másik, idegen nyelvet beszélő nép telepedik rá, a kettő közül csak az egyik marad fenn: az átvevő nép azonban bizonyos mértékig érvényesítheti az eredeti nyelvét. Ez megnyilvánulhat fonológiai, grammatikai és szókincsbeli különbségekben egyaránt.¹⁶

Az őshaza területén belül két nagy szláv nyelvjárási csoportot kell feltételeznünk, amit a régészeti adatok is megerősítenek. A két csoport közötti legfontosabb különbségeket hangtani jelenségek is igazolják, amik alapján arra lehet következtetni, hogy a keleti csoportból a keleti és a déli szláv nyelvek fejlődtek ki, a nyugatiból pedig a nyugati szláv nyelvek. A keleti csoport a 4. század folyamán bomlott fel, valószínűleg a hun népvándorlás miatt, mely az egységes keleti ágot két részre szakította, ekkor vált el egymástól a három nyelvjárási csoport. Ezt követően a keleti szlávok nyugati irányba való elmozdulásuk

¹³ A problémát Mallory foglalja össze, annak komplikáltságát jól jelzi, hogy nem is kíván állást foglalni a kérdésben. J. P. Mallory: *In Search of the Indo-Europeans*. New York, 1991, 77–78. Beekes (i.m., 22) ezzel szemben egyszerűen kijelenti, hogy *“The Baltic and the Slavic languages were originally one language and so form one group.”*

¹⁴ Mallory: i.m., 76.

¹⁵ H. Tóth: i.m., 44.

¹⁶ Tegyei-Vekerdy: i.m., 12.

következtében újra kapcsolatba kerültek a nyugati szlávokkal, ennek következtében létrejött egy új dialektuscsoport, melyet északi dialektusnak is neveznek. Később a nyugati szláv törzsek egy része – a mai csehek és szlovákok elődei – átkelt a Kárpátokon, s ezáltal újra érintkezésbe kerültek a már elkülönült délszláv nyelvjárással. Az északi csoport pedig ezzel egy időben kettévált, s újra nyugati és keleti irányba vándorolt szét. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az elkülönülés és újraegyesülés egyaránt fontos szerepet játszott a szláv nyelvek kialakulásában, amely folyamat a 9. század körül fejeződött be.¹⁷

A szláv nyelvek a flektáló nyelvek csoportjába tartoznak, túlnyomó többségükben – a bolgár és a macedón kivételével – főleg szintetikus nyelvek. Megőrizték és továbbfejlesztették az indoeurópai eredetű, grammatikai és szóképzési funkcióval rendelkező ablautot, valamint a három grammatikai nemet. A névszói esetrendszer szintén nagyon közel áll az alapnyelvihez, melyben 7+1 névszói eset volt: alanyeset (nominativus), tárgyeset (accusativus), birtokos eset (genitivus), részeshatározós eset (dativus), eltávolítást kifejező eset (ablativus), eszközhatározós eset (instrumentalis), helyhatározós eset (locativus), továbbá a megszólításra szolgáló vocativus (ez szigorúan véve nem tekinthető esetnek, kizárólag formai okokból sorolható ide).¹⁸ A szláv nyelvek ezek közül csak az ablativust nem őrizték meg, ezzel esetrendszerük gazdagabb, mint a jóval régebből adatolt görög és latin nyelv.

Egyfelől bizonyos szláv nyelvek egymástól való elhatárolása történelmi és politikai okok miatt igencsak problémás, másfelől a már hivatalosan elkülönült nyelvek is nagy hasonlóságot mutatnak.¹⁹ A nemzetközileg elismert *Ethnologue* szerint, amely egy nyomtatott és internetes formában is elérhető nyelvkatalógus, tizennyolc nyelv tartozik a szláv nyelvek közé, mégpedig a következők: orosz, belorusz, ruszin, ukrán, bolgár, macedón, szerb, horvát, bosnyák, szlovén, szlovák, cseh, lengyel, kasub, sziléziai, alsószorb, felsőszorb és az *Ethnologue* által külön nyelvként feltüntetett molisei horvát dialektus (slavomolisano).²⁰

Mint azt a bevezetőben említettem, a szavak eredetének vizsgálatakor azok legkorábbi őséből, az indoeurópai alapnyelv rekonstruált alakjaiból indultam ki. Az indoeurópai alapnyelvi alakok felkutatásához a *Dnghu Adsoqiation – Indo-European Language*

¹⁷ A felbomlás bemutatása H. Tóth: i.m., 111–114. alapján.

¹⁸ Az indoeurópai alapnyelv feltételezett névszói esetrendszeréről részletes ismertetést ad: M. Meier-Brügger: *Indo-European Linguistics*. Berlin – New York, 2003, 261–273.

¹⁹ Ilyenek pl. a szerb és a horvát nyelvek, melyek között nagyobb a hasonlóság, mint a horvát nyelven belül egyes nyelvjárások között.

²⁰ Az élő szláv nyelvek pontos számának megadása nehéz kérdés, különösen az ún. szerb-horvát nyelvek száma miatt: felmerülhet a kérdés, hogy a bosnyák, szerb, horvát és montenegrói nyelvek mindegyikét önálló, független nyelvnek tekinthetjük-e. A nyelvek számához az *Ethnologue* online elérhető kiadását vettem alapul: M. P. Lewis – G. F. Simons – C. D. Fennig (ed.): *Ethnologue: Languages of the World*. Dallas, 2014. Online elérhetőség: www.ethnologue.com (2015.01.02).

Association által kiadott szótárt használtam,²¹ amelyben Julius Pokorny *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*²² című munkáját dolgozták fel, illetve át. A Dnghu Association egy nemzetközi nonprofit szervezet, melynek fő célja hogy elősegítse az indoeurópai nyelv és kultúra kutatását és ismertté válását. Az általuk felsorolt szláv nyelvek a következők: orosz, ukrán, belorusz, ruszin, cseh, szlovák, alsószorb, felsőszorb, lengyel, kasub, poláb (kihalt), szlovén, horvát, bosnyák, szerb, bolgár és macedón.

²¹ *Dnghu Adsoqiation – Indo-European Language Association: Proto-Indo-European Etymological Dictionary*. Online kiadás, 2007. A szótár szabadon elérhető a következő címen: <http://dnghu.org/indoeuropean.html>, illetve kereshető adatbázis formájában az alábbi linken: <http://indo-european.info/pokorny-etymological-dictionary/index.htm>

²² A legutóbbi kiadása: *J. Pokorny: Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Tübingen, 2005.

3. *Faux-amis* – Konkrét példák vizsgálata

3.1. Az orosz és a bolgár nyelvben

3.1.1. *zpad*

Az orosz nyelvben a *zpad* szónak két jelentése létezik: az első a ‘jégeső’, második pedig az ‘áradat, özön’. A bolgár nyelvben a *zpad* szó jelentései ‘város’, illetve ‘jégeső’, ‘jégesővel járó vihar’.

A *zpad* mint ‘város’ feltételezett őse a **gherdh-* rekonstruált igető. A fentebb leírt, Adamik által módosított kritériumrendszert e szótőre alkalmazva azt láthatjuk, hogy az öt kritérium közül négynek hiánytalanul megfelel, hiszen a nyugati nyelvekben (pl. gót *bigairdan* ‘övez’), a keleti nyelvekben (pl. szanszkrit *grhá-* ‘ház’) és a hettita nyelvben (*gurtas* ‘erőd’) egyaránt továbbél, s az ablautjelenség miatt az 5. követelménynek is eleget tesz.²³

Az igető eredeti jelentése a *Dnghu*-szótár szerint ‘körbekerít’, ‘körbezár’. Az ősszláv nyelv **gardb* szava ebből a töből vezethető le. A rekonstruált szótőre elsősorban az indoeurópai ablaut volt hatással. Ablautnak a fonémák olyan fonológiaiag nem indokolt, egy és ugyanazon morfémán belüli váltakozását nevezzük, amely valamilyen morfológiai jelentéssel bír (pl. *несу ~ носу* – ‘hoz, hordoz’). Ezen átalakulás értelmezésében létezik minőségi (*e – o*) és mennyiségi (*hosszú – rövid – Ø*) változás.²⁴ Az ősszláv **gardb* szó nem az indoeurópai **gherdh-* igetőből, hanem annak *o*-fokú változatából, a **ghordh-* töből vezethető le. Ferdinand de Saussure az indoeurópai hangtan egyik legnagyobb rejtélyével, az úgynevezett laringális hangok, avagy ahogy ő nevezte, „szonáns koeficienssek” kérdésével foglalkozva ismerte fel az alapnyelvi ablaut egyik fontos sajátosságát. Eszerint az alapfokú, avagy *e*-fokú töből képződnek az aorisztosz, illetve a jelen idejű (jellemzően reduplikált) igealakok, a nullfokú (azaz a magánhangzó nélküli) töből az indoeurópai **-to-* szuffixummal képzett igenevek, az *o*-fokú tő pedig a deverbális névszóképzés útján született főnevek esetében használatos.²⁵

Tehát az **e*-ből **o* „lett”, az **o* pedig az **ō*, **ǫ* labiális képzési elemének elvesztése miatt **a*-vá alakult át. Majd az aspirált zárhangok a nyíltszótagúság előtti korszakban

²³ Adamik értékelési módszerét követve ez azt jelenti, hogy a rekonstrukció 80–90%-os valószínűséggel helyes.

²⁴ H. Tóth: i.m., 76.

²⁵ J. Clackson: *Indo-European Linguistics: An Introduction*. Cambridge, 2007, 54–55.

elvesztették spiráns elemüket, így a **gh*, **dh* hangok hehezet nélküli **g*, **d* hanggá alakultak át. Majd a *CārC* hangkapcsolatban megtörtént a délszláv nyelvekre jellemző hangátvetés és nyúlás, amelynek eredményeképpen *gǫrdь* > *zpadь* lett.

Az orosz *zopod* alakra más folyamat ad magyarázatot. A keleti szláv nyelvekben nem történt meg az előbb említett hangátvetés. Náluk a *polnoglaszije* érvényesült, amely a mássalhangzó-torlódás kiküszöbölését jelentette és ebben az esetben egy *o* hang betoldásával valósult meg.

A *zpad* szó az orosz (ahol ez a forma egyházi szláv, tehát déli eredetű) és a bolgár nyelveken kívül ugyanebben az alakban és azonos jelentéssel szerepel a szerb, horvát, macedón és ukrán nyelvben, a cseh nyelvben pedig *hrad* alakban ‘vár’ jelentéssel bír. Nem mellesleg érdemes azt is megemlítenünk, hogy a germán nyelvekben is sokszor jelenik meg ez az alapnyelvi tő, hiszen az angol *yard*, *garden*, valamint a német *Garten* szavak ugyanebből az indoeurópai szótőből származnak.

A *zpad* mint ‘jégeső’ egy teljesen más szótőből ered: a **grōd-*, illetve **grōdo-* tőből.²⁶ Ennek a szótőnek a szemantikai rekonstrukciója szerint már az indoeurópai nyelvben is ‘jégeső’ jelentése volt, azaz a szláv szó változatlanul megőrizte az eredeti jelentést. Az ebből a szóból származó ősszláv alak rekonstrukcióját nem leltem fel, viszont a nyíltszótagúság előtti korszakban, a magánhangzórendszerben végbement változásaiból arra lehet következtetni, hogy az ősszláv alak **gradь* volt. Az eredeti indoeurópai **ō*-ból ugyanis ősszláv **a* keletkezett – a tövégi *-o*, amennyiben a Mallory-féle alapnyelvi tövet tartjuk helyesnek, a nyelvfejlődés során lekopott. Amennyiben e rekonstrukció helyes, elmondhatjuk, hogy a szó az ősszláv korszak óta – a redukált kiveszésén kívül – semmiféle hangalaki változáson nem esett át.

Mindezekből az derül ki, hogy a *zpad* szó elsősorban inkább homonima, mintsem „hamis barát”, ellenben ha szigorúan ragaszkodunk a nyelvi korlátokhoz és a bevezetőben leírt *faux ami*-kritériumokhoz, akkor elmondhatjuk, hogy a bolgár és orosz nyelv szembeállításában ez a szó véletlen alaki egyezésnek (*Chance False Friend*) is tekinthető, hiszen az orosz ‘jégeső’ jelentésű és a bolgár ‘város’ jelentésű *zpad* szónak nincs közös eredete. Más oldalról megközelítve ezek a szavak részben hamis barátok, mert az orosz *zpad* jelentése a mai orosz nyelvben ‘jégeső’, a bolgár nyelvben pedig ‘jégeső’ és ‘város’.

²⁶ Előbbi a *Dnghu*-féle szótár, utóbbit pedig *Mallory* és *Adams* az indoeurópai kultúrával foglalkozó alapvető munkája közli: *Mallory–Adams*: i.m. 539.

3.1.2. *живот*

Az orosz nyelvben a *живот* szónak két jelentése van, ‘has’ és ‘gyomor’, a bolgár nyelvben pedig ‘élet’.

Ez a szó feltételezhetően az indoeurópai **g^wī-*uot-ā** szóból fejlődött ki, melynek alapja a **g^wei-* igető.²⁷ A nullfokú ablautot mutató **g^wī-* tő egy *u* félhangzóval bővült – ennek fejleménye például az ‘él’ jelentésű latin *vivo* ige. A tő ezt követően egy *-t* szuffixumot kapott, melyet a rekonstrukció szerint egy *o* magánhangzó előz meg. A szóalak végén egy *-ā* szerepel, mivel az erre visszavezethető többi indoeurópai szó végén ez a hang jelenik meg: ezek az egyaránt ‘élet’ jelentésű szanszkrit *jīvita*, litván *gyvata* és latin *vita* főnevek.

A rekonstrukció létjogosultságában nincs okunk kételkedni, hiszen a korábban ismertetett Schmitt-féle kritériumrendszernek megfelel: nyugati (latin) és keleti (szanszkrit) fejlemények mellett egyértelműen morfológiailag jól formált, kész szó, az ablaut-jelenség miatt pedig a jellegzetes indoeurópai képzés kritériumának is eleget tesz – egyedül az anatóliai, illetve tokhár adatoltság hiányzik, de mint fentebb említettem, ez nem gyengíti az alak elfogadhatóságát. Az ószláv *životъ* alak szókezdő mássalhangzója az eredeti **g^w-*ből két lépésben alakult ki. Már az ősszláv nyelv nyíltszótagúság előtti korszakáról elmondható, hogy az eredeti indoeurópai labioveláris mássalhangzók egybeestek a tiszta velárisokkal, így lett a **g^w* hangból **g*. Ezt követően az első ősszláv palatalizáció eredményeképpen az ősszláv **g* veláris mássalhangzó az utána következő *ī* palatális magánhangzó hatására *ž* hanggá változott.

Ugyanebből a **g^wei-* tőből származtatják az ószláv *žiti*, *žito* (búza), *živŭ* (élek) szavakat, továbbá a szerb *gojiti* igét, amelynek ‘felhizlal’, ‘növeszt’ a jelentése. Az orosz *жить* (él), *животное* (állat), *жизнь* (élet), illetve *житель* (lakos) szavak mind ebből a tőből erednek. Önmagában a *живот* szó jelentése is nagyon sokrétű a szláv nyelvekben. Max Vasmer orosz etimológiai szótárában a következő jelentéseket sorolja fel: 1) élet, 2) has, 3) vagyon. A bolgár és a cseh nyelvben ‘élet’, a szerbben ‘élet’, valamint ‘herezacskó’, a szlovénben és a lengyelben pedig ‘test’ jelentéssel bír. Vasmer szintén a litván *gyvata* szóval rokonítja, melyhez ‘élet’, ‘életmód’, ‘birtok’, valamint ‘tanya’ jelentés társul.²⁸

A magyar ‘zsír’ szavunk is ugyanerre a szótőre vezethető vissza. Első említése 1225-ben történt, ám itt lehetséges, hogy tulajdonnévként, bizonyíthatóan köznévként pedig 1416 után adatolható. A magyar szó közvetlen forrása bizonytalan, de feltétlenül az ősszláv **ži-* igetőre vezethető vissza. A szláv nyelvek közül *žir* alakban a szlovén, valamint a szlovák

²⁷ Ez a tő *Dnghu*-szótár mellett „élni” jelentéssel szintén szerepel a *Mallory*-féle szószedetben: *Mallory-Adams*: i.m., 544.

²⁸ *М. Фасмер*: *Етимологический словарь русского языка*. Том 2. Москва, 1986, 52.

nyelvben használatos, az előbbiben ‘makk, táplálék, termékenység, gyümölcs, haszon’, az utóbbiban ‘zsírosság, zsiradék, háj, makkoltatás’ jelentéssel rendelkezik.²⁹

Ha egyben áttekintjük a *g^wei-* tő származékait, világossá válik, hogy a belőle képzett szavak egytől egyig az étellel, a létfenntartáshoz szükséges dolgokkal kapcsolatosak. A *живом* szó az orosz és bolgár nyelv szembeállításában szemantikai „hamis barátnak” mondható, hiszen közös a két szó eredete és a jelentései között is felfedezhető a kapcsolat.

3.1.3. *zopa*

A bolgár *zopa* szó orosz megfelelője a *лес, роща*, míg az orosz *zopa* szóé a bolgár *планина, хълм* szavak. A bolgárban tehát ‘erdő’, ‘liget’, az oroszban pedig ‘hegy’, ‘halom’ jelentése van a szónak.

A *zopa* szó feltételezett őse a **g^wer-*, **g^wor-* indoeurópai szótő, amelynek jelentése az ebből származó szavak alapján ‘hegy’. A szócikket áttekintve látható, hogy a tő, illetve a pontos szóalak meghatározása kérdéses, s összesen három nyelvágban adatolt: az indo-iráni (szanszkrit *giriḥ*), az albán (*gur*), valamint a balti-szláv ágba.³⁰ Így a tő helyessége mellett szól az indoeurópai szótövekre vonatkozó szabályoknak megfelelő *CeC* szerkezet³¹ mellett a nyugati és a keleti adatoltság.

Ahogy azt már a *живом* szó elemzésénél is láthattuk, a labioveláris mássalhangzók egybeesnek a tiszta velárisokkal, így: **g^w > g*. Az ószláv nyelvemlékekben a Vasmer-féle orosz etimológiai szótárban talált bejegyzés tanúsága szerint *zopa* alakban szerepel, a jelentése pedig továbbra is ‘hegy’. Szintén ő közli, hogy az ukrán, szerb, horvát, szlovén és cseh nyelvben a *zopa* szó jelentése ‘hegy’, a bolgárban viszont ‘erdő’.³² Bizonyos nyelvekben az ebből a tőből származó szavak ‘erdő’, ‘fa’ jelentéssel bírnak, így például a litván *giria* főnév. Továbbá a szláv nyelvek bizonyos dialektusaiban szintén megjelenik az ‘erdő’ jelentés: a cseh nyelv egyik dialektusában az egyébként ‘hegy’ jelentésű *hora* szó ‘erdő nagy fákkal’ illetve ‘magas erdő’ jelentéssel rendelkezik.³³ Ez kulcsszereppel bírhat a különböző jelentések kialakulásának megértésében. Hipotézisem szerint a szláv nyelvek fejlődésének korai szakaszában a szó ‘erdős hegyoldalt’ jelenthetett, majd idővel jelentése kiszélesedett,

²⁹ Benkő L. (szerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Budapest, 1984. III. 1221.

³⁰ A szótár által megadott hettita alak minden bizonnyal tévesen szerepel itt, vö.: J. Puhvel: Hittite Etymological Dictionary: Vol. 3. Words beginning with H. Berlin – New York, 1991, 287.

³¹ Mallory és Adams monográfiája ismerteti az indoeurópai szótövek sajátosságait: Mallory–Adams: i.m., 49–50.

³² Фасмер: i.m., 438.

³³ О. Н. Трубачев: Этимологический словарь русского языка: Выпуск 7. Москва, 1980, 29.

általánosabbá vált – csak hogy nem minden nyelvben ugyanúgy. Az ‘erdős hegyoldal’ jelentésből a legtöbb nyelvben ‘hegy’ lett, a bolgárban viszont más irányba fejlődött a szó, s immár nem csupán hegyoldali erdőt, hanem mindenfajta erdőt jelöl.

Mínthogy a szó ősének a jelentése ‘hegy’ volt, feltételezésem szerint azokban a nyelvekben, amelyekben ‘erdő’ jelentéssel szerepel, léteznie kellett egy bizonyos időintervallumnak, amikor a szó egyszerre mind a két főnév megjelölésére szolgált. Ezt támasztja alá az is, hogy a cseh nyelv egyik dialektusában ‘magas erdő’ jelentése van, annak ellenére, hogy az irodalmi cseh nyelvben ‘hegy’ jelentéssel használatos a szó.

Az imént elmondottak alapján megállapítható, hogy a *zopa* szó az orosz és a bolgár nyelv szembeállításában szemantikai hamis barát, hiszen eredete közös, jelentései között a cseh nyelv nyelvjárása alapján felfedezhető szemantikai kapcsolat. A jelentésmódosulás okaként az általánosítás jelölhető meg.

3.1.4. *иска́м – и́скамъ*

Az orosz *искать* bolgár megfelelője a *търся* (keres), míg a bolgár *иска́м* szó orosz megfelelője a *хотеть, желать* (akar, óhajt).

Ez a két ige nyilvánvalóan egyazon töből ered, mely az *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* tanúsága szerint az indoeurópai **ais-* ige-tőre vezethető vissza. Az ebből a töből képzett szavak jelentése szemantikailag két fő csoportba sorolható: ‘keres’, illetve ‘akar’. Az **ais-* tö a laringális-elmélet értelmében egy még korábbi **h_aeis-* töre vezethető vissza.³⁴ A szótő megfelel a fentebb is említett, a szótövekre vonatkozó szabálynak, s az ebből fejlődött szavak megtalálhatók a keleti (pl. szanszkrit *eṣati*) és a nyugati (pl. latin *aeruscare*) nyelvekben egyaránt.

Az **ais-* töből származó ószláv igealak: *iskъ*, ez a **-sk-* suffixum az etimológiai szótár tanúsága szerint más nyelvágakban is megjelenik. A nazális magánhangzók a növekvő hangzóságnak köszönhetően alakultak ki, és már a nyíltszótagúság létrejötte utáni korszak fejleményei. Az orrhangok jellegzetessége, hogy a lágy íny szabaddá teszi az orrüreget, és a kiáradó levegő egy része itt távozik. E hangoknak több előzménye is lehetett. Ha az **e + *m/*n*, illetve **a + *m/*n* diftongoid szókapcsolatok szó belsejében, mássalhangzó előtt álltak, akkor **ɛ*, illetve **ɔ* magánhangzó keletkezett belőlük, az **m*, **n* pedig a következő szótaghoz került. Az indoeurópai **n̥ *m̥*-ből az ószlávban **bn*, **bm* diftongoid hangkapcsolat

³⁴ Úgy tűnik ugyanis, hogy szótő nem kezdődhetett magánhangzóval. A laringális-elmélet ezen vonatkozásához: *Mallory-Adams*: i.m., 49–50. A könyv végén található indoeurópai szótőlista ennek megfelelően ebben az alakban hozza a tövet: *uo.*, 563.

alakult ki, melyből szintén **ɛ* keletkezett szó végén vagy mássalhangzó előtt. Magánhangzó előtt ugyanaz volt a helyzet, mint az előbbi esetben: az **m*, illetve **n* a következő szótaghoz került. A jövevényszavakban előforduló **i* + **m*/*n*, **o* + **m*/*n* és **u* + **m*/*n* hangkapcsolatokból is **ɛ*, illetve **ɔ* keletkezett. Ez nemcsak új magánhangzók keletkezését vonta maga után, hanem lehetővé tette az **ɛ* || **en*, **em*, illetve **ɛ* || **ɛn*, **ɛm* hangváltakozást is.³⁵

Az *иска́ть* – *иска́м* szó elődei kezdetben két jelentéssel rendelkeztek, ami az idők folyamán leegyszerűsödött: a bolgár az egyiket, az orosz pedig a másikat őrizte meg. Ez a szópár szintén szemantikai „hamis barát”, oka feltehetően a jelentés konkretizálása.

3.1.5. *стол*

A bolgár *стол* szó jelentése ‘szék’, illetve ‘kantin, étkező’, az orosz *стол* szó jelentései pedig ‘asztal’, ‘étkezés’, ‘koszt’, ‘hivatal’, ‘iroda’, ‘trón’.

A szó feltehetően a **stā-*, illetve **steh₂-*³⁶ indoeurópai igetöből származik, amelynek jelentése ‘áll’.³⁷ A *Dnglu Adsoqiation – Indo-European Language Association* szótára szerint ebből a töből többféleképpen képezhetők főnevek, többek közt úgy is, hogy a *tő* kap egy *-l* képzőt, aminek eredménye az ószláv *stolъ*, a gót *stōls*, vagy az ófelnémet *stuol*.

Az ószláv *stolъ* szó jelentése ‘trón’, ‘ülőhely/ülés’ volt, az ugyanebből a töből, szintén *-l* képzővel képzett szavak jelentései a már említett gót *stōls* (trón), ófelnémet *stuol* (szék) és óészaki *stōll* (szék), a litvánban pedig *pastōliai* szó ‘állvány’ jelentéssel bír. Az orosz *о́смос* (állvány) is ugyanebből a töből származik, ahogyan a *ста́вить* és a *сто́ять, ста́ть* igék is.

Ugyanebből az indoeurópai igetöből származtatható a szerb *столуца* ‘szék’, *сто* ‘asztal’, *стајати* ‘állni’. Leszögezhető tehát, hogy a *tő* igen produktív, és a szláv nyelvek elkülönülésével az egyes nyelveken belül, hasonló logika és hasonló nyelvi folyamatok alapján alakulhattak ki a belőle képzett szavak jelentései és alakjai. Ez alapján elmondható, hogy a *стол* szemantikai hamis barát.

3.1.6. *друг*

Az orosz *друг* szó jelentése ‘barát’, a bolgár szó jelentése pedig ‘másik’ illetve ‘különböző’.

Ennek a szónak az indoeurópai őse a **dher-* töből képzett **dhereugh-* szó. Az *e* hangok eltűnésére a nullfokú ablaut ad magyarázatot. Akárcsak a *зпад* szó esetében, a **gh*,

³⁵ H. Tóth: i.m., 62.

³⁶ Mallory–Adams: i.m., 582.

³⁷ A *tő* rekonstrukciója széles körben elfogadott, szinte az összes nyelvágban kimutatható a továbbélése.

*dh hangok hehezet nélküli *g, d* hanggá alakultak át. Ennek következtében az ószlávban már *drugъ* alakban jelenik meg a szó.

Az indoeurópai alaptő jelentése a *Dnghu Adsoqiation – Indo-European Language Association* szótára szerint ‘tart, alátámaszt’ Vasmer a litván *draũgas* (útitárs, barát) szóval rokonítja az orosz *друзь* alakot.³⁸ Ugyanebből a töből származnak az orosz *другоũ* (más, másik) *дружба* (barátság), *дружина* (druzsina) *дружить* (barátkozik) *дружныйũ* (egyetértő, baráti; közös; hirtelen, gyors) szavak. A bolgár *друзь* szó megfelelője az orosz *другоũ* szó, tehát etimológiai szempontból e kettő is igen közel áll egymáshoz. Az indoeurópai igető jelentése, melyre ez a két szó visszavezethető: ‘tart, alátámaszt’ – ebben az esetben is részletesebb kutatás szükséges ahhoz, hogy a szó szemantikai fejlődéséről pontosabb képet kapjunk.

Hasonló módon, ahogy a *стол* szónál, a *друзь* esetében is a tö produktivitása okozhatta a „hamis barátok” létrejöttét, így tehát elmondható, hogy ez esetben is szemantikai *faux amiról* van szó.

3.2. A szerb és a bolgár nyelvben

3.2.1. *вредан – вреден*

A bolgár *вреден* szó jelentése ‘káros, ártalmas, kellemetlen’ fogalomkörbe tartozik, a szerb *вредан* szó jelentése pedig ‘érdemes’, ‘szorgalmas’ és ‘derék’.

A *вредан – вреден* szavak feltételezett őse a **wor_hdo-*³⁹ rekonstruált tö – a **uer-* jelentése a magassággal, kiemelkedéssel kapcsolatos.⁴⁰ Ugyanebből a töből származik az ófelnémet *warza* (bőrkinövés, anyajegy, szemölcs, pattanás),⁴¹ az óangol *wearte*, amely a mai angol *wart* (szemölcs, kinövés) szó őse, s az óízlandi *varta* (= *wart*).⁴²

Az ósszláv *verďъ* alakot nem a **wor_hdo-* töre, hanem annak e-fokú változatából képzett **wer_hdos* rekonstruált alakra vezethetjük vissza. A szó ószláv alakja a *vrěďъ*. A *CerC* hangkapcsolatban megtörtént a délszláv nyelvekre jellemző hangátvetés és nyúlás, amelynek

³⁸ *Фасмер*: i.m., 543.

³⁹ *Mallory-Adams*: i.m., 148.

⁴⁰ A *Dnghu*-szótárban a tőnek a következő jelentéseket tulajdonítják: *highland, high place, top, high*, illetve *erhöhte Stelle (in Gelände or in der Haut)*. Két bővített alakot regisztrálnak: **uer-d-* és **uer-s-* *Mallory-Adams* (i.m., 544) az utóbbit említi ‘peak’, azaz ‘csúcs’ jelentéssel.

⁴¹ *G. Köbler*: *Neuhochdeutsch-althochdeutsches Wörterbuch*. 2006, 841. Online elérhető: <http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/althochdeutscheswoerterbuch/nhd-ahd.pdf>.

⁴² *G. Vigfusson*: *Icelandic-English Dictionary*. Oxford, 1874, 691.

eredményképpen *verdъ* > *vrědъ* lett. Ennek a szónak a származéka az ószláv *vrědbъnъ*,⁴³ melynek jelentése ‘ártalmas, kártékony’.

A *Речник на български език*⁴⁴ második része három cikkben tárgyalja a szó jelentését. Az első a ‘káros’, ‘ártalmas’, ‘kellemetlen’ jelentéseket adja meg, a második a következőt (saját fordításom): ‘Olyan ember, aki el tud végezni valamilyen munkát, aki tehetséges, valamilyen munkára alkalmas’ – emellett azt is megemlíti, hogy ez egy elavult szó, valamint azt, hogy nyelvjárási. A harmadik cikk szintén megjegyzi, hogy a szó ebben az értelemben már nem használatos, jelentése ‘értékes’. A *вредан* – *вреден* szavak megtalálhatók a többi szláv nyelvben is, de pozitív jelentése csupán a szlovén, horvát, szerb nyelvben van, valamint a bolgár egyes nyelvjárásaiban volt. A szerb nyelvben felfedezhetők olyan szavak is, melyek ugyanebből a töből származnak, és negatív jelentést hordoznak: *povred* ‘sérülés’ *vredati* ‘megsérteni’. Mindezekből kifolyólag feltételezhető, hogy a délszláv nyelveket ért valamilyen hatás eredménye, hogy a *vred-* tőnek pozitív jelentése is van.

Petar Skok az ószláv *zearъ* (sic!) ‘ár’ jelentésű szóból vezeti le a *вредан* szót, amely kétséget kizáróan hibás alak, minden bizonnyal elírás, hiszen ilyen szó nem létezhetett. Megjegyzi azt is, hogy ez a szó csak a délszláv nyelvekben van meg. A legtöbb nyelvész azzal az elmélettel ért egyet, hogy ez a szó az ófelnémet *werd* – *wert* szóval hozható kapcsolatba, amelynek jelentése ‘érték’. Ezt a szót a délszlávok még a 800-as évek előtt vehették át. Mladenov sem ért egyet azzal feltevessel, miszerint a pozitív jelentésű *verd-* tő az indoeurópai **worh_xdo-* tövel rokonítható.⁴⁵

Minthogy a pozitív jelentéssel bíró *vred-* tő eredete ismeretlen, az sem állapítható meg, hogy szemantikai „hamis barátról”, vagy esetleg véletlen alak egyezésről kell szót ejteni ebben az esetben. Bármiféle végkövetkeztetés levonásához további kutatás szükséges.

3.2.2. *баума* – *бауца*

A *бауца* bolgár szó jelentése ‘apa’, a szerb *баума* jelentése pedig ‘kert’.

A bolgár *бауца* szónak az a **bhrāter* lehetett az indoeurópai őse, melyből a *брам* szó is eredeztethető. Az ószláv **brat(r)ъ* szó az alapnyelvi **bhrāter*-ből alakult ki, méghozzá úgy, hogy a **bh* hang hehezet nélküli **b* hanggá alakult. Az ószláv **brat(r)ъ* szóból elvonással keletkezett **bat-(i)-ja* a mai bolgár *бауца* szó őse.⁴⁶

⁴³ H. Tóth, I. – Balázs L. G. – Pozsgai I.: Segédkönyv a bolgár nyelv történetének tanulmányozásához. Szeged, 2005, 197.

⁴⁴ *Речник на български език. Том II.* София, 1979, 407.

⁴⁵ P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Zagreb, 1971, 625.

⁴⁶ H. Tóth – Balázs L. – Pozsgai: i.m., 195.

A szerb *bauma* szó nem szláv eredetű, hanem a török *bahçe* kölcsönzésével került át, amelynek szintén ‘kert’ jelentése van.⁴⁷ Létezik *bašta* szó a cseh és szlovák nyelvben is, melynek jelentése ‘bástya’, és ugyanakkor és ugyanonnan került bele a cseh nyelvbe, amikor és ahonnan a magyarba. Ezt a szót a középkori latin terjesztette el, olyannyira, hogy még a lengyel *baszta* és az orosz *башня* is innen eredeztethető.⁴⁸

Elmondható tehát, hogy a *bauma* – *бауца* – *bašta* szavak hármasa a dolgozatomban vizsgáltak közül a legösszetettebb *faux ami*-jelenséget mutatják. A bolgár nyelvben belső átalakulás eredménye, a szerbben török jövevényszó, a csehben pedig latin jövevényszó. E három szónak eltérő az eredete és a jelentése, szemantikai kapcsolat nem fedezhető fel köztük, kiejtésükben viszont csupán hangsúlybeli különbségek vannak – így tehát véletlen alaki egyezésekről van szó.

3.2.3. *живац – живец*

A szerb nyelvben a *живац* ideget jelent, egyéb jelentései még *живац камен* – ‘kemény kő’, *погодити у живац* – ‘elevenére tapint’ (azaz: érzékeny pontját, lényegét érinti). A bolgárban a *живец* jelentése ‘érverés, lényeg’, a *живак* jelentése pedig ‘higany, mozgékony ember, gyerek’. Ezen szavak indoeurópai őse a *g^wīt- ‘élni’ jelentésű tő, melyet a *живот* szó elemzésénél már tárgyaltunk.

A szerb *живац* szónak két hamis barátja is van a bolgár nyelvben. A *живац – живак* szópárt, valamint a *живац – живец* szavakat is egy-egy hang különbözteti meg egymástól. Ezen szavak mindegyike belső képzés eredmény a *жив* ‘élő’ szóból. A bolgár etimológiai szótár a *живак* szó 5 jelentését adja meg: *енергичен човек* ‘energikus ember’, *някаква болест* ‘valamilyen betegség’, *Hg* (higany), *бял кремък* ‘fehér tűzkő’, *живовлек* ‘útifű, útilapu’.

Mindezekből az derül ki, hogy a *жив*-ből képzett szavak esetében, akár csak a *стол* és a *опыз* szavaknál, a tő produktivitásának eredménye a számtalan hasonló alak, melyeknek jelentései között szemantikai kapcsolat fedezhető fel, így szemantikai hamis barátokról beszélhetünk ebben az esetben is.

⁴⁷ Skok: i.m., 118.

⁴⁸ Benkő: i.m., I. 256.

4. Összegzés

A kutatás során igen sok problémával kellett szembesülnöm: ezek közül a legnagyobbat az jelentette, hogy a *Dnghu Adsoqiation – Indo-European Language Association* szótára nem bizonyult teljes mértékben megbízhatónak. Egy bejegyzésben például a ‘havaz’ jelentésű altáji eredetű **poru* tövel kapcsolatban többek közt a magyar ‘porhó’ szót is említik, jelentésnek pedig a *snow*-t adják meg. A magyar szót itt egyértelműen tévesen idézik, mivel a ‘porhó’ szavunk egy szóösszetétellel keletkezett szó, mely első tagjának, tehát a ‘por’ szónak, vajmi kevés köze van a hóhoz. ‘Por’ szavunk bizonytalan eredetű, talán ősi örökség az uráli korból, erre utalnak a vogul *pors* (szemét, hulladék, por), finn *poro* (forró hamu, durva por, törmelék, omladék), déli szamojéd *chura* (homok, homokos part). Ezek forrása az uráli **por3* lehetett, melynek jelentése ‘por, homok’.⁴⁹

Ebből arra következtettem, hogy a szerzők által közölt információk létjogosultsága kétséges lehet, és ennek apropóján nem korlátoztam csupán a fenti műben talált adatokra alapozni a kutatást, hanem – a minél nagyobb pontosságra törekedve – próbáltam más forrásokban is megtalálni az alapnyelvi töveket, szóalakokat; leginkább a Pokorny-féle szótárban, amely a *Dnghu Adsoqiation* szótára alapjául is szolgált, valamint a Mallory és Adams által jegyzett monográfia indoeurópai rekonstruált szavakat tartalmazó szójegyzékében.⁵⁰

Vizsgálatom kezdetekor a célkitűzésem többek között az volt, hogy a dolgozatom tárgyául választott szláv nyelvekben mutatkozó *faux-ami*-jelenségek lehetséges okairól képet alkossak, az azonos, vagy közel azonos alakú szavak eltérő jelentéseinek eredetét feltárjam. A hamis barátok definiálása, illetve megtalálása és feldolgozása, ahogy az a dolgozat példáiból is látszik, számos módszertani kérdést vet fel, melyek megoldása nem egyszerű, de mindenképpen elvégzendő feladat a jövőre nézve. Dolgozatom egy ilyen jellegű vizsgálódás megalapozását is szolgáltatta. Bár egy széleskörű kutatás elvégzéséhez azonban sokkal több szópár elemzésére van szükség, a jelenlegi eredményekből is jól látható a szláv nyelvek hamis barátainak sokszínűsége.

⁴⁹ Benkő: i.m., III. 253.

⁵⁰ Mallory–Adams: i.m., 466–564.

5. Felhasznált irodalom

- Adamik B.*: A latin nyelv története: Az indoeurópai alapnyelvtől a latinig. Budapest, 2009.
- Baleczky E. – Hollós A.*: Ószláv nyelv. Budapest, 1978.
- Beekes, R. S. P.*: Comparative Indo-European Linguistics: An introduction. Amsterdam – Philadelphia, 2011.
- Benkő L.* (szerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Budapest, 1984.
- Chamizo Domínguez, P. J. – B. Nerlich*: False friends: their origin and semantics in some selected languages. *Journal of Pragmatics* 34 (2002): 1833–1849.
- Clackson, J.*: Indo-European Linguistics: An Introduction. Cambridge, 2007.
- Dnghu Adsoqiation - Indo-european Language Association*: Proto-Indo-European Etymological Dictionary. Online kiadás, 2007. <http://dnghu.org/indoeuropean.html>. Utolsó megtekintés: 2015. 01. 02.
- Fábián Zs.*: Egy olasz-magyar hamis barátok szótáráról. In: *Gecső T.* (szerk.): Kontrasztív szemantikai kutatások. Budapest, 2001: 104–114.
- Фасмер, М.*: Этимологический словарь русского языка. Том 2. Москва, 1986.
- Fortson, B. W.*: Indo-European Language and Culture: An Introduction. Oxford, 2004.
- H. Tóth I.*: Bevezetés a szláv nyelvtudományba. Budapest, 1980.
- H. Tóth, I. – Balázs L. G. – Pozsgai I.*: Segédkönyv a bolgár nyelv történetének tanulmányozásához. Szeged, 2005.
- Köbler, G.*: Neuhochdeutsch-althochdeutsches Wörterbuch. 2006. Online elérhető: <http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/althochdeutscheswoerterbuch/nhd-ahd.pdf>. Utolsó megtekintés: 2015. 01. 02.
- Lewis, M. P. – Simons, G. F. – Fennig, C. D. (ed.)*: Ethnologue: Languages of the World. Dallas, 2013. Online elérhető: <http://www.ethnologue.com>. Utolsó megtekintés: 2015. 01. 02.

- Makkay, J.:* Az indoeurópai nyelvű népek őstörténete. Budapest, 1998.
- Mallory, J. P.:* In Search of the Indo-Europeans. New York, 1991.
- Mallory, J. P. – Adams, D. Q.:* The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World (Oxford Linguistics). Oxford, 2006.
- Meier-Brügger, M.:* Indo-European Linguistics. Berlin – New York, 2003.
- Парашкевов, Б.:* Етимологични дублети в българския език. София, 2008.
- Pokorny, J.:* Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. Tübingen, 2005.
- Puhvel, J.:* Hittite Etymological Dictionary: Vol. 3. Words beginning with H. Berlin – New York, 1991.
- Речник на български език. Том II.* София, 1979.
- Skok, P.:* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971.
- Szemerényi, O. J. L.:* Introduction to the Indo-European Linguistics. Oxford, 1990.
- Tegyey I. – Vekerdy J.:* Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba. Budapest, 1981.
- Трубачев, Олег Николаевич:* Етимологический словарь русского языка: Выпуск 7. Москва, 1980.
- Vigfusson, G.:* Icelandic-English Dictionary. Oxford, 1874.

Tartalomjegyzék

1.	Bevezető	2
2.	Az indoeurópai nyelvek	4
2.1.	Az indoeurópai nyelv rekonstrukciójának folyamata	4
2.2.	Rokonsági viszonyok az indoeurópai nyelvek között	5
2.3.	Szláv nyelvek.....	7
3.	<i>Faux-amis</i> – Konkrét példák vizsgálata	10
3.1.	Az orosz és a bolgár nyelvben.....	10
3.1.1.	град.....	10
3.1.2.	живот.....	12
3.1.3.	гора.....	13
3.1.4.	искам – искать	14
3.1.5.	стол.....	15
3.1.6.	друг.....	15
3.2.	A szerb és a bolgár nyelvben.....	16
3.2.1.	вредан – вреден	16
3.2.2.	башта – баща	17
3.2.3.	живац – живец	18
4.	Összegzés	19
5.	Felhasznált irodalom	20